

11

Jan Hartholt **Agri-**
cultuur: pleidooi
voor het houden
van boeren

Jan Hartholt Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit, Den Haag

Inleiding | Dit is een beschouwing waarin de veranderingen in de landbouw en vooral het snel afnemend aantal boeren zijn opgevat als een culturele transitie met ruimtelijke implicaties. Ruimte op zichzelf is een abstractie. Voor de mensen gaat het om de dingen in de ruimte, zoals het leven en werken van boeren die het grootste ruimtebeslag hebben. In deze ruimte is een heftige transitie gaande die meestal vooral als een economisch transitie wordt gezien. Maar er is meer in het geding dan exportcijfers, mest en regeldruk. Aan de ene kant is de boer steeds meer op zichzelf aangewezen om individueel in een steeds ‘vrijere’ markt een economische basis voor zijn/haar bedrijf te vinden. Aan de andere kant hebben de veranderingen in de landbouw meer dan gemiddelde gevolgen voor de beleving en de identiteit van het platteland door de burger en moet de landbouw zich, individueel en collectief, opnieuw cultureel verankeren in de samenleving.

Ik pleit in verschillende betekenissen voor het houden van boeren: houden van het beroep, houden van in de betekenis van ze niet willen verliezen en houden van de cultuur van het boeren. Het gaat daarbij niet in de eerste plaats om de conservering van aantallen. In navolging van Peter Sellars wordt gewezen op het belang van het opnieuw verbinden van cultuur en agri-cultuur. Met culturele programma’s en interventies kan nieuwe betekenis worden gecreëerd voor het ontstaan van nieuwe boeren en een nieuwe landbouw en een platteland waar agri-cultuur kan worden beleefd.

Het boeren transformeert: economisch gewin en culturele armoede? | De Nederlandse landbouw is in grote lijnen de uitkomst van een proces van schaalvergroting, professionalisering, markt oriëntatie, specialisering en kostenreductie. Steeds minder mensen kunnen steeds meer produceren tegen een lagere prijs in een korter tijdsbestek en onder steeds beter gecontroleerde omstandigheden. Elk dier is steeds productiever in z’n giften als melk, eieren en honing en in zichzelf als slachtgewicht. Je zou, logisch gesproken, de verwachting kunnen hebben dat dit eens zou moeten leiden tot één koe in een Markerwaard.

Zo zal het niet gaan, hoewel er veel ontwikkelingen zijn die er in passen. Eén van die ontwikkelingen is de sterke afname van het aantal boeren. Is dat erg? Er zijn talloze bedrijfstakken en beroepen getransformeerd naar nieuwe vormen om in oude behoeften te voorzien. Zelfstandige bakkers, slaggers en kruideniers hebben in grote getale hun nering zien opgaan in de vershoek van Albert Heijn. Zo is het heel goed denkbaar dat ook in de behoeften aan producten waar de boeren tot nu toe in voorzagen, volstrekt anders wordt voorzien. Want ook historisch is de rol van de boeren niet altijd dezelfde geweest.

Boeren leveren belangrijke bestanddelen voor de kwaliteit van samenleving: voedsel, platteland en groene genotmiddelen. Het voedsel leveren ze vooral in de vorm van basisproducten voor industrie en handel. Het platteland in de vorm van het bezit van twee derde van de grond, de boerderijen, het

bewerken van het land en het buiten houden van vee, het onderhouden van sloten en de bomen erlangs, wordt samengevat als landschap. Als groene genotmiddelen kunnen we bijvoorbeeld het openbaar groen in steden en dorpen en de sierplanten en -vruchten in huis en tuin beschouwen.

Veel wordt geproduceerd in vormen van industriële bedrijvigheid zoals glastuinbouw, die niet voor niks al lang met begrippen als 'glazen stad' wordt benoemd. Tweederde van de toegevoegde waarde van de landbouwproductie zit in en om de steden.

Zo is, economisch gesproken, de boer al lang naar de stad vertrokken waar de toeleveranciers, de logistieke ondersteuning, de financiers, de beurzen, de havens en luchthavens zijn levensaderen zijn. Wat wij zien als individuele boeren die wonen op boerderijen in de polders, de klei en zandgebieden van Nederland zijn even goed ondernemers die op dezelfde manier als alle andere burgers verknoopt zijn in het economisch systeem, inclusief armoede en faillissement.

En waarom zou het beroep van boeren niet net als andere beroepen in een andere organisatievorm kunnen worden uitgeoefend? Zoals leraren in een school, zoals ingenieurs in een bouwmaatschappij of zoals plantsoenarbeiders bij een dienst stedelijk groen?

Gezien vanuit het economisch systeem is er niet veel toekomst voor de meeste boeren die of verdwijnen of op grotere schaal heel hard verder moeten werken. Voor hun kinderen is het beroep onaantrekkelijk geworden door lage status en zware arbeidsomstandigheden. Bedrijfsopvolging is in veel gevallen

niet eens aan de orde vanwege onoverkoombare financiële barrières. En zo ontstaat het beeld van een steeds kleinere gesloten kaste die zich niet meer alleen kan reproduceren: 'boer zoekt vrouw' heet dat programma.

Intermezzo: vormen vissers het voorland van de boeren? |

Op dit punt aangekomen kan het interessant zijn om een vergelijking te maken met de ontwikkeling in de visserij. Ooit waren er in Nederland meer vissers dan boeren. Ten tijde van Napoleon moeten de aantallen boeren en vissers elkaar ongeveer in evenwicht hebben gehouden, zo zou je kunnen afleiden uit de aantallen mensen die als achternaam Visser of Boer of andere aan deze basale beroepen gerelateerde namen dragen. Dat die aantallen ongeveer gelijk zijn kun je nagaan in het telefoonboek van den Haag of Nieuwegein. Het aantal vissers is nu afgenomen tot zo'n 900 en het aantal direct in de visserij werkzame personen tot ongeveer 2500. De pelagische vloot (haring, makreel, horsmakreel) en bijbehorende vangstrechten zijn nagenoeg in de hand van één ondernemingsgroep.

Hoeveel boeren er zijn hangt af van de definitie, maar voor de orde van grootte die hier van belang is, gaan we er vanuit dat het aantal gezakt is tot ca 80.000. Hiervan zijn er 62.000 hoofdberoepsbedrijven waarvoor in veel gevallen geen opvolger is. Er zullen ook in de komende jaren nog veel boeren stoppen met hun bedrijf, wat economisch gezien vaak een goede beslissing is. Bij ongewijzigd beleid is het boer zijn, het boer willen zijn en het boer kunnen zijn, een aflopend perspec-

tief. Zijn de vissers het voorland van de boer? Dat zou kunnen, maar is dat ook wat we willen, en zo niet kan het ook anders?

De visser vangt minder vis dan hij technisch gesproken zou kunnen vangen met zijn schip en uitrusting. Niet het aantal vissers maar de schaarse vis is maatgevend geworden voor de omvang van de vangst. Daarmee is het historische ‘poor men’s proteïn’ veranderd in een lekkernij met een hogere prijs dan biefstuk. Vis is van een collectief goed in Nederland een geprivatiseerd eigendom van enkelen geworden. Een gesloten systeem waar men niet zo maar tussen komt en dat was ook de bedoeling uit oogpunt van beheer van het collectieve goed vis. Toch is te verwachten dat toekomstige politieke strijd om de schaarse vis zich zal afspelen tussen de beroepsmatige visser en de steeds beter uitgeruste sportvisser die voor eigen plezier en gebruik vist, zoals in veel andere landen reeds het geval is. Het ‘visser willen zijn’ wint het van de mogelijkheid om het beroep in een sterk gereguleerde markt/omgeving te kunnen uitoefenen. Waarom zouden we ons moeten verzetten tegen een dergelijke ontwikkeling?

Gaat het met boeren dezelfde kant op als met vissers en kunnen we niet proberen juist meer mensen de mogelijkheid te bieden tot een bestaan als boer.

Boeren produceren private goederen die een sterk publieke bemoeienis rechtvaardigen. Dat publieke belang was voedselzekerheid en wordt in toenemende mate voedselveiligheid. Dat was de gezondheid van dieren en dat wordt uitgebreid naar het welzijn van

dieren, dwz. de ontwikkeling naar een ‘stelsel van rechten van dieren’. Dat was het maken van een landschap en dat wordt in toenemende mate het beheeren van het landschap, water en natuur. Het betreft het beheeren van ruimte waar rust en stilte beleefd kunnen worden. Dat geldt ook voor die gebieden waar volgens de gangbare normen de boer geacht wordt een inkomen uit de markt te verdienen.

Biedt het anders kijken naar de hobbyboer, de stadsboer, de paardenboer geen mogelijkheid om het boeren beter te verankeren in de samenleving?

Houden van boeren kan ook | De ontwikkeling van de landbouw (en de visserij) wordt overwegend als een economische wetmatigheid geschilderd, en gerechtvaardigd vanwege de grote bijdrage die aan de nationale economie wordt geleverd. Het is in zijn grootschaligheid dat de landbouw kwetsbaar is geworden. Het creëert wel waarde maar geen waarden. En daarmee ontvalt de landbouw, zoals die momenteel in onze samenleving wordt bedreven, draagvlak in de samenleving. Hoever zijn we verwijderd van het punt waar het belang van de publieke waarde(n) het belang van de economische rentabiliteit overstijgt? In negatieve zin is dat reeds een aantal malen overschreden. De maatschappelijke kosten van achtereenvolgende ziekterampen met koeien, varkens en kippen overschrijden vast en zeker de maatschappelijke baten.

We zijn dat punt dicht genoeg genaderd om eens te doordenken hoe je vanuit een

publiek belang het houden van boeren kunt bevorderen. Een redenering vanuit de positieve kanten van het beroep zou de basis moeten vormen voor het uitgangspunt dat zoveel mogelijk mensen boer zouden moeten kunnen worden omdat het een mooi beroep is. In de samenleving bestaat een verlangen naar een zichtbare boer die werkt met de seizoenen, het buiten en op het land. In het dichtbewoonde Nederland worden de collectieve belangen van het platteland niet gewaarborgd door de markt en de traditie van het Nederlands landschap verdient ook de nodige zorg. Als tegenprestatie voor het mogen boeren geldt dat je aan gestelde vak-eisen voldoet, dat je de maatschappelijke wensen voor de wijze waarop je produceert, respecteert, dat je collectieve middelen die de samenleving je toekent, transparant verantwoordt.

Boer zijn en het boeren is een basaal beroep. De boer is een bemiddelaar tussen cultuur en natuur. Hij heeft dagelijkse en directe omgang met aarde, water, lucht, plant en dier. Hij transformeert de dode en levende natuur tot een product ten behoeve van de mens. Daarmee hebben boeren iets in handen, dat in onze tijd een schaars goed is.

Door de diversiteit waarmee boeren hun beroep uitoefenen zorgen ze voor een heel gevarieerd en daardoor aantrekkelijk landschap. Hun werk voorziet in een esthetische behoefte. Dan hebben we het vooral over de grondgebonden landbouw. Maar het is een mooi perspectief als in de toekomst een deel van de nu intensieve veehouderij zich daarin zou kunnen passen. Al was het alleen al

omdat ik geen blijvende 'license to produce' zie voor de huidige intensieve veehouderij. Boeren zijn dragers van een belangrijk deel van onze culturele identiteit en onze 'lieux de memoir'. Ze hebben plekken gemaakt waaraan we herinnering en ontwikkeling verbinden.

Hun bestaan en werk leeft in onze taal (denk aan alle spreekwoorden en gezegden) en onze geschiedenis (denk aan een begrip als leesbaar landschap). Omdat de neerslag van hun activiteit een meer dan gemiddelde betekenis heeft voor onze cultuur, voor ons landschap en voor ons algemeen gevoel van welbevinden in het park der Nederlanden.

Dat beroep is veel te belangrijk om over te laten aan beleggers, bezitters en beheerders. Het past bij deze opvatting dat het beroep van boer in plaats van een 'ascribed' beroep, waar je als het ware in wordt geboren naar een 'achieved' beroep wordt zoals alle andere beroepen in Nederland waar je voor kunt doorleren.

De burger wil het beste van twee werelden. Hij heeft grote behoefte aan landelijk wonen in een stedelijke omgeving. Een huis met een weiland. En zo zal er ook in de komende jaren sprake zijn van verlies van landbouwgrond aan stedelijke uitbreiding. Dit blijft echter ten opzichte van het totaal van de oppervlakte landbouwgrond in Nederland een beperkt percentage. Regionaal en lokaal zal nog menige strijd worden gevoerd om de beste plekken en om wat waar wel en niet mag. Maar daar hoeft een Rijksoverheid zich niet rechtstreeks in te mengen.

Het Rijk heeft tot taak een filosofie en een

handelswijze te hebben waarmee het platteland een etalage van de Nederlandse cultuur is en waarin plaats is voor boeren in economische en culturele betekenis, ook voor boeren die concurreren op de wereldmarkt, voor glastuinders, voor precisielandbouw met behulp van nanotechnologie en satellietnavigatie, voor het boeren op grote oppervlakten grond. Maar de hoofdberoepers stellen niet langer de norm voor het landbouwbeleid zoals Nederland dat uitdraagt in de Europese Unie. Dat geldt ook voor de dierhouderij. Hobbydierhouders, huisdierbezitters en veehouders spelen een gelijkwaardige rol in het bepalen van de norm voor dierenwelzijn.

Er groeit een generatie op die de liefde voor het huisdier en het wilde dier niet meer verbindt met het dier als voedsel ingrediënt met een kostprijs. Het economisch systeem versterkt de vervreemding door de beelden die ze reproduceren in hun marketingstrategieën. Het dier dat men eet is geen dier maar een 'veelzijdig stukje vlees' en het wilde dier is een knuffel die voor uitsterven moet worden behoed.

Het is dan cynisch om de maatschappelijk onacceptabel wordende wijze waarop de intensieve veehouder, die als een soort franchise ondernemer in een keten, zijn dieren op industriële manier exploiteert, te rechtvaardigen met het koopgedrag van diens generatie in de supermarkt. Dat koopgedrag is veel meer het onbedoelde gevolg van een (letterlijk) verknipte keten waarin het voedsel nu wordt gemaakt dan van een bewuste wens van de consument om de intensieve veehouderij in stand te houden.

Bevorderen van agri-cultuur | Er is in de samenleving grote behoefte aan verbinding met agri-cultuur. In de woorden van Peter Sellars (London International Festival of Theatre, Holland festival 2004):

'We are living in an age when people are looking through the wrong end of the telescope and are assigning power to things that have very little power and that are in fact teetering on the brink of collapse and in fact, the effort and engagement of grass roots action, reinvesting, replanting and reenergising at the level of daily participation in communities and beginning to understand culture is related to agriculture, that these growth cycles are what we are all trying to grasp.'

Met computers, dat wel, en soms met kunstmest en gewasbescherming, dat ook, maar zo dat het leven beleefd kan worden. Overzicht en samenhang zien in plaats van isoleren uit context en verwondering over groei in plaats van garantie op opbrengst.

Ik pleit voor de bevordering van een agri-cultuur in het landbouw- en natuurbeleid.

Zoals *Cultura* in het Latijn twee betekenissen heeft: bebouwing van de grond en beschaving; *Zo is de innerlijke beschaving van een mens synoniem met een goed behandelde aarde.*

Uitgangspunt is dat het uitoefenen van het beroep boer ook in de toekomst blijft bestaan en er meer mensen komen die het uitoefenen, als 'publiek ondernemers' die bestaan van de opbrengst van hun producten, aangevuld met inkomen uit Europese fondsen voor het platteland en uit vergoeding voor groene diensten als natuur, zorg, recreatie,

en onthaasting. Waarin ruimte is voor boeren die op eigen kosten betekenisvolle agri-culturele activiteiten ondernemen, niet alleen omdat er een markt voor is maar vooral ook omdat ze ervan houden. Het Rijksbeleid dat hiervoor nodig is, is niet omvangrijk in termen van geld en regelgeving, maar zou kunnen bestaan uit een cultuurprogramma als onderdeel van het landbouwbeleid.

Kortom, koester de nieuwe boeren en investeer in de betekenis van wat ze doen. Niet vanwege hun bijdrage aan het overschot op de betalingsbalans maar om het beleven van wat landbouw eigenlijk is: agri-cultuur.